

Alina Žvinklienė

Machismo: varžymasis dėl garbės (Siciliškosios patirties studijos)

*Machismo doesn't wanna know macho, macho, macho
It's always such a show, when anyone is watchin'
(Joan Jett&Kenny Laguna „Machismo“)*

Santrauka. Čia nagrinėjamas kultūros reiškiny, „machismo“, kuris, viena vertus, dėl globalizacijos procesų, kita vertus, kaip feministinių ir gender tyrimų objektas, įgauna tarptautinę reikšmę. „Machismo“ terminas ir jo vedinys, „macho“, išsivertina kasdienės, pirmiausia anglų, kalbos diskursuose.

Pagrindinis straipsnio tikslas – apibrėžti „machismo“ sąvoką ir pateikti sociologinę „garbės“ sąvokos interpretaciją.

Pagrindiniai metodologiniai principai

Machismo reiškinio „stebėjimas“ buvo neplanuotai įtrauktas į socialinio antropologinio lauko tyrimą, vykusį 2001 m. rugsėjo mėn. Sicilijoje (Italija); ir tai lėmė indukcijos¹ metodo taikymą jį interpretuojant.

Bet kurio empirinio socialinio tyrimo principas – „<...> nemažai kalbėti apie mažą problemą“ (Silverman 1993; 3). Bet kuris tyrėjas, apibūdinamas tyrimo problemą, pakliūna į absoliutizmo pinkles, kurios atsiranda pasidavus pagundai nekritiškai vertinti kasdienę mūsų laikotarpio išmintį – įprastinius požiūrius. Davidas Silvermanas (1993) skiria keturis požiūrius, susijusius su tokia išmintimi. Tai – *moksliškumas, pažanga, turizmas* ir *romantizmas*. „Moksliškumas“ ir įsipareigojimai plėtoti pažangą labiausia

veikia tyrėjus, taikančius kiekybinius tyrimų metodus, o „turizmas“ ir „romantizmas“ daro tiesioginę įtaką kokybiniam tyrimui.

Kartais kokybinį tyrimą atliekantis tyrėjas elgiasi kaip turistai, keliaujantis po pasaulį ir ieškantis ko nors „naujo“ ir „skirtingo“. Toks tyrėjas dažnai pradeda tyrimą neturėdamas aiškiai suformuluotos hipotezės. Jis, kaip turistai, vietoje įnirtingai ieško veiklos ženklų, kurie atrodo nauji ir skirtingi. Tokie tyrėjai dažnai linkę sutelkti dėmesį į kultūros ir „subkultūros“ (arba grupinius) skirtumus, o ne pripažinti kultūrų panašumą. Kad, perfrazuojant Michaelį Moermaną (1973), būtų išvengta „turizmo“ pinklių, reikia ne klausyti, ką žmonės sako ar atsako, o stebėti, ką jie iš tikrųjų daro.

¹ Indukcija – faktų apibendrinimo iki apibendrinimo lygmens procesas, įprastas mokslinio ir sociologinio tyrimo metodas. Indukcijos kokybė priklauso nuo pasirinktų faktų (atvejų) tipiškumo. Tačiau išvados yra *tikėtinos*, nes visada egzistuoja išimties faktas (atvejo) tikimybė. Indukcijos priešybė yra dedukcija; patikimas jos išvadas galima nuosekliai plėtoti remiantis patikimomis prielaidomis – bendrosiomis teorijomis (žr.: *The Penguin Dictionary of Sociology*; *The Encyclopedic Dictionary of Sociology*).

„Romantizmas“ atsiranda dėl to, kad nepaisoma *patirties*, kaip kultūrinių formų reprezentacijos raiškos. Norėtusi tikėti, kad tokių pinklių pavyko išvengti interpretuojant Sicilijos patirtį. Čia aprašomi atvejai nebuvo lauko tyrimo tikslas. Jie „patys rado tyrėją“; antra, „etnografinis romantizmas“, t. y. autentiška patirties reprezentacija, paprastai sunkiai dera su sociologės/–o profesiniais įgūdžiais; trečia, tarpdalykinis *gender* studijų pobūdis leidžia laisviau ir kritiškiau taikyti gretutinių socialinių dalykų metodologiją bei metodus.

Sicilija. Personalinis – lygu teorinis

1970-ųjų pradžioje socialinė antropologija atkreipė dėmesį į reflektyvumą, kaip į kritinę išlaisvinimo iš objektyviojo moksliskumo pančių nuostatą. Lauko tyrimo patirtis rodė, kad pozityvistinis subjekto „neutralumo“ reikalavimas objekto atžvilgiu – praktiškai nepasiekiamas metodinis idealas. Reflektivi nuostata įtraukia tyrėjos/–o patirtį (autobiografiją) į lauko analizę, o tai skatina reflektyvų antropologinių tekstų nagrinėjimą.

Tačiau „<...> reflektyvumas nėra tik stebinčiojo, mokslininko „nuosavybė“. Jis aptinkamas *visur* ir aptartąja prasme yra *nepastebimas*. Specifinė išraiškos reikšmė ar prasmė kinta *konteksto* atžvilgiu ir yra dviprasmiška, nes terminai, vartojami paaiškinti kitiems terminams, patys priklauso nuo vartotojo santykio su objektu, su kuriuo yra susijęs žodis. <...> Reflektyvumas, kuris formuoja suprantamumo ir paaiškinamumo aplinką, išreiškia *vietinio* pažinimo pobūdį.“ (Valantiejus 2004; 25)

Kitais žodžiais, tyrėjos/–o (subjekto) patirtis turi istoriją: jau prieš *lauko tyrimą* tyrėja/–as sąmoningai ar nesąmoningai taiko stereotipus bei asmenines žinias ir išankstinės jų vertybines

interpretacijas. *Lauko* suvokimas bei tyrimo rezultatų interpretacija visada apima vietinį pažinimą, mūsų atveju – lietuviškos patirties perspektyvą. Pripažinimas, kad „tyrimo laukas nėra neatrastas „kitų“ pasaulis, bet pasaulis tarp mūsų pačių ir kitų“ (Okely 1992; 1) sužadina supratimą, kad tyrėjos/–o „reflektyvus Aš“ pakerta stebėtojo, kaip objektyvios (bejausmės) mašinos, idėją“ (Okely 1992; 24).

Socialiniai stereotipai (šią sąvoką įtraukė Walteris Lippmanas) gali būti suprantami kaip pasaulio paveikslai žmogaus sąmonėje (tam tikros informacijos apdorojimo formos), kad žmogui reikėtų mažiau pastangų suvokti sudėtingus socialinius reiškinius ir būtų apsaugotos jo vertybės, pozicijos bei teisės. Kartais stereotipai suprantami ir kaip nuolatos pasikartojančios elgesio formos. *Gender* stereotipai yra atskiras stereotipo atvejis su visomis būdingomis savybėmis. Jie atstovauja kultūrinėms ir socialiai nulemtoms nuomonėms apie moterų ir vyrų savybes bei elgesio normas. Šie stereotipai glaudžiai susiję su vertinimu ir daro įtaką lūkesčių dėl tam tikro moterų ir vyrų elgesio formavimuisi.

Sicilija buvo suvokiama kaip tradicinės visuomenės kraštas, kuriam būdinga griežta, matoma ir nematoma, socialinė hierarchija, įskaitant ir *gender* santykius. Tikrą nerimą kėlė mafija, juo labiau, kad lauko tyrimas turėjo vykti tradicinėse mafijos valdose – Centrinėje Sicilijoje. Tokiam stereotipui įsitvirtinti labai padėjo ir ano meto Lietuvos žiniasklaida, dažnai su mažai slepiamu susižavėjimu lyginanti kriminalinių grupuočių veiklą Lietuvoje, ypač garsių žmogžudysčių būdus, ir Sicilijos mafijos veiklą².

Sicilijos užrašai

Čia aprašomos trys situacijos, kurios italams (ir net ilgai „lauke“ dirbančiam užsieniečiui etnografui ar antropologui) atrodo tokios kasdienės

² Ne tiek įdomu, kaip Lietuvos kriminalinės grupuotės naudojasi kriminalinių romanų ir filmų peršamais kriminalinių struktūrų bei tarpusavio sąveikos organizavimo modeliais; kur kas įdomiau tai, kad Lietuvos žiniasklaida, stojimo į Europos Sąjungą išvakarėse, t. y. prasidėjus europinio lygmens nacionalinio identiteto konstravimo procesams, Lietuvos kriminalinės (kartais ir politinės) realijas lygino su Sicilija ir apskritai Italija.

niškos ir banalios, kad paprastai lieka „nepastebimos“.

Roma. Taksistas

Il Professore pasitinka mane oro uoste. Įsėdame į taksi. Vyras vangiai šnekučiuojasi; po skrydžio ausys užgulusios, tačiau beveik viską suprantu. Tamsu. Privažiuojame viešbutį. Atsiskaitymas. Taksistas netikėtai emociškai pratrūksta, *il Professore*, aišku, atkerta. Taksistas pasiveja mus viešbučio registratūroje. Konfliktas dėl kažkokio įžeidimo. Registratorius į dviejų vyrų žodžiavimąsi nesikiša, aš irgi. Stai ga taksistas ištisia ranką į mano pusę ir taria: „*E la signora pensa così* – ir ponias taip mano“. Į mane nukrypsta visų akys. Aš tyliu. Taksistas palieka viešbutį. *Il Professore* įteikia man kambario raktus tardamas: „Galėjai ir įsiterpti“. Lieku viena su lagaminu. Bokalasis *Chianti* atvykimo proga atidedamas. Suprantu, kad pasielgiau ne taip, kaip dera šioje situacijoje.

Palermo. Restorano savininkas

Viešbučio registratorius, man išeinant iš viešbučio, paprašė palikti rankinę vietoje. Mūsiškiai vakarienauti neina, vėlu. Atviras restoranas, beveik gaivu. Sąskaitą už vakarienę atneša man. Tai bent tradicinė visuomenė! Grynujų pinigų atsiskaityti nėra, kreditinės kortelės nebeprisma. Ateina restorano savininkas. Prasideda gana emociingas dialogas su mano palydovu: dviejų aktorių spektaklis, kurio esmė – įrodyti, kad niekuo negalima pasitikėti (taip pat vyriausybę ir bankais, nes bankomatuose nėra pinigų arba jie sugadinti), bet tik ne manimi. Žiūrovai – restorano lankytojai – retkarčiais įsitraukia į veiksmą su savo komentarais. Tyliu, griausmingas žvilgsnis rodo, kad dabar kalba „džigitai“. Platus savininko mostas: atseit, vaišina mus, galime eiti lauk arba, jei norime, ateiti kitą kartą. *Il Professore* ryžtingai atsisako ir reikalauja nurodyti veikiantį bankomatą. Lankytojai pradeda aiškintis, kuris iš artimiausių bankomatų galėtų veikti. Padavėjai braižo žemėlapi. Manęs, visiems girdint, paklausia, ar sutinku palaukti. Aš taip pat viešai sutinku. Sėdžiu, rūkau, į mane beveik niekas nebekreipia dėmesio. Aš – užstatas. Triumfuodamas grįžta *il Professore*. Išbėga restorano savininkas. Vėl emociinga retorika. Visi patenkinti ir laimingi. Paliekam restoraną.

Einame žiūrėti paminklo mafijos aukoms. Mokausi būti budri naktinėse Palermo gatvėse. Šalia praužia motociklininkai, mūsų nepastebi. Apšvies-

tas paminklas arba nuo žemės drebėjimo, arba nuo sprogo sugriuvusių ir seniai apleistų namų fone. Baugiai išpūdinga. Grįžtame atgal. Vėl bėgimas, sustojant apsidairyti. Visai šalia pravažiavo motociklininkų grupelė. Mes jiems nerūpime.

Registratūra. „*Buona notte, signora! Buona notte.*“ Kad juos kur galas, tokius pasivaikščiojimus! Rytoj – Kapucinių vienuolyno krypta, pilna gerai išsilaikiusių lavonų! Taip, rytoj bus kita diena.

Piana degli Albanesi. Sodybos „Hasienda mejicana“³ savininkas

Doktorantės atsisakė gyventi sodyboje. Priežastis – nepakenčiamos gyvenimo sąlygos: atskiras kambarys skiriamas tik vienam grupės nariui, vyrui; jaunos moterys apgyvendintos po tris viename kambarielyje. Populiari muzika už sienos iki paryčių, darbo stalų nėra, o paskutinis kantrybės lašas – rytą savininkas drožia per moterų kambarį į jų vonią atlikti rytinio tualetu. Kitą rytą tas pats. Šalia esantis konventas sutiko priglauti moteris. Reikia „išplėsti“ sumokėtus pinigus, nes konventas – ne labdaros organizacija.

Spręsti konfliktą tenka *il Professore*, nes kiti dirba su savo doktorantų grupėmis (taip pat ir asistentės, kurios skelbiasi esančios feministės ir kalba gerai italų kalba). Lieku aš. Važiuojame.

Sodyba – tai *Spaghetti western*⁴ sodyba, kuriai būdingi modernūs atributai: atviras baseinas, palydovinė antena ir pan. Apžiūrime kambarį, savininkas komentuoja situaciją. Jis dedasi nesuprantaš problemos! Išiname į lauką. Sustojame aikštelėje: trys doktorantės, savininkas, *il Professore* ir aš – ratas užsidaro. Vienintelis doktorantų grupės vyras – Prancūzijos šveicaras – ignoroja konfliktą, jis nepalaiko moterų nei dėl vyriškumo įrodymo, nei dėl tautinio solidarumo (viena moterų yra Prancūzijos šveicarė), nei profesinio ar grupinio solidarumo principo. Veikti pradeda italė, ištekejusi už palestiniečio: lauko tyrimo laiką ji turi išnaudoti maksimaliai veiksmingai, jai ypač svarbi darbo vieta (antropologai profesionalai rašo lauko dienoraščius), be to, nacionaliniai jos santuokos ypatumai didina jautrumą priekabiavimui (*sexual harassment*) bet kokia forma. Vyras pradeda svarstyti situaciją. Argumentuodama skundus šveicarė buvo pasyvesnė už lyderę italę, tačiau aktyvesnė už albanę. Nacionaliniai moters elgesio kodų skirtumai? Politinių pilietybių hierarchija? Kas? Žiūriu į vietinį *imbroglio* – suk-

³ *Hasienda mejicana (isp.)* – meksikietiška sodyba. Tai – meksikietiško stiliaus sodyba, pastatyta kaimo turizmo reikmėms; čia buvo apgyvendinta viena doktorantų grupė.

⁴ Italų nuotykių filmai, filmai apie „laukinius“ Vakarus, sukurti Italijos režisierių, nufilmuoti pietų Italijoje arba Ispanijoje. Žanro „klasika“: *Il buono, il brutto, il cattivo* („Geras, blogas ir pavoingas“, 1966; režisierius – Sergio Leone, pagrindinį vaidmenį atlieka Clint Eastwoodas).

čių – taip, kaip 1917 m. Rusijos proletariatas į buržuaziją. Vietiniame kultūriniame kontekste tai būtų kaip *zia* Minerva⁵, ne, tiksliau, Medūza Gorgona⁶.

Il Professore mėgina aiškinti, kad gyvenimo ir darbo sąlygos neatitinka nuomos sutarties. Privachos moterų erdvės pažeidimo diskursas – tik pačių moterų skunde. Savininkas priverstas plėstis reaguodamas į dešinę (moterų grupę) ir į kairę (pagrindinį varžovą). Energinga diskusija krypta reikiama linkme – savininkas turi pripažinti, kad sutarties sąlygos nevykdomos, taigi ir grąžinti pinigus. Pauzė. „*E non c'è gente più*“ (čia nebus žmonių), – įsiterpia aš. Mano įsikišimas labai netikėtas, visų akys nukrypsta į mane. Savininkas prašo pakartoti, nes nesuprato, ką pasakiau. Argumentas buvo naujas, visiškai „iškrentantis“ iš diskusijos turinio. Susijaudinusi tą patį pakartojau tik man suprantama italų kalba, tik lėčiau ir garsiau. Visi nutyla, tarsi išgirdę grėsmingą pranašystę⁷. Tačiau diskusijos lūžis įvyko. Savininkas atsigauja ir ima teisintis dėl įvykusio nesusipratimo, pasitelkdamas garbės retoriką. Viskas. Dalis pinigų grąžinta, vyrai spaudžia vienas kitam rankas.

Apleistumas dvelkia grožiu. Nuostabus kraštas Sicilija, toks artimas Lietuvos sielai. Negailestingai kepinanti saulė, nuolatinių padėgimų niokojama žemė, vangiai rūkstanti Etna, „*Dio c'è*“ (Dievas yra čia) pakelės plakatuose ir automatinis moters balsas, pasigirstantis iš automato, renkančio mokesčių už kelio ruožą. „*Grazia, arrivederci*“ – vienintelis nuolatos rodomas mandagumas, žinoma, jeigu automatas veikia. Net nekeista, kad Eimuntas Nekrošius veža savo šekspyrianą į Gibelliną⁸.

Reikia pastudijuoti garbės reikalus, reikia pastudijuoti vyriškumą.

Garbės tyrimai

Dar ir šiandien Vilniaus krašte gyvenančius lietuvius galima išgirsti sakant: vyras ar moteris „su *honoru*“, kartais ir lenkiškai – *honorowy pan* arba *honorowa pani*. Paprastai tai reiškia žmogaus užsispyrimą, suvokiamą kaip išpuikimas ar netgi pasipūtimas.

Lotynų kalbos žodis *honor* romėnų mitologijoje reiškė pagerbimo persofinikaciją. Tai – apdovanojimas už didvyriškumą ir narsą (*virtus*), išlikęs germanų ir romanų kalbose: *ang. honour, pran. honneur, isp. honor (honra), it. onore, lenk. honor*. Lietuviškai – *garbė*. Šiuolaikiniame viešajame diskurse garbės žmogus (*un uomo d'onore*) siejamas su gilia istorine praeitimi, panašiai kaip Rusijoje „*человек чести*“ paprastai siejamas su ikirevoliucine šalies praeitimi.

Vis dar vartojamą apibūdinimą *garbingas žmogus* galima vertinti kaip garbės žmogaus sinonimą, tačiau jis turi šiek tiek kitokią prasmę atspalvį. Garbė dabar yra moralinė kategorija, o ne veiklos vadovas, tačiau artimiausiu garbės sinonimu galima būtų laikyti šiuo metu Lietuvos viešajame diskurse atgaivinamą žodį *reputacija*.

Tiriant Viduržemio visuomenės vargą ar galima išvengti garbės temos. Yra dvi pagrindinės ir viena kitą neigiančios „garbės“ traktavimo tradicijos: garbė, suvokiama kaip *dorybė*, ir garbė, suvokiama kaip *viršenybė* (Pitt-Rivers 1968). *Garbės*, kaip *dorybės*, pagrindas yra religinis garbės tapatinimas su dorybingu ir doriniu elgesiu. Savo ruožtu *garbė*, kaip *viršenybė*, tėra savo pretenzijų į statusą ir šio statuso patvirtinimą rodymas (Peristiany 1968). Šiuo atveju garbė yra tik socialinės padėties, prestižo, vadinasi, ir visuomeninio pripažinimo bei individo visuomeninės vertės klausimas. Savo ruožtu ir negarbė įgauna viešosios gėdos pavidalą.

Du garbės tipai skiriasi ne tik požymiais, bet ir tipiniais „atstovais“. *Garbė*, kaip *dorybė*, tradiciškai asocijuojasi su moterimis, o *garbė*, kaip *viršenybė*, – su vyrais. „Vyrų garbė turi būti užtarnauta, padidinta ir apginta dvikovoje su priešininku; moterų

⁵ Teta Minerva (ironiškai). Minerva – romėnų deivė, amatų ir menų globėja, tapatinama su graikų Atėne. Ji buvo gerbiama kaip karo ir valstybinės išminties deivė.

⁶ Graikų mitologijoje – viena iš trijų Gorgonų, kurios žvilgsnis buvo mirtinas net ir po to, kai Persėjas nukirto jai galvą. Galvą padovanojo Atėnei. Medūzos galva dažnai vaizduojama kaip saulė. Tai – populiariausias Sicilijos simbolis.

⁷ Įdomu tai, kad po keleto dienų prasidėjo rugsėjo 11-oji; tiesioginė pirmųjų minučių įvykio transliacija vyko mums pietaujant su doktorantų grupe vienoje iš *Piana degli Albanesi* užėigų.

⁸ Gibellina 1968 m. visiškai sugriuvo per žemės drebėjimą; miestas atstatytas už 18 km. nuo tragedijos vietos. Dabar – miestas muziejus; senosios Gibellinos griuvėsiai dažnai naudojami spektaklių dekoracijoms.

garbę būtina saugoti nuo piktų pavyduolių liežuvių“ (Peristiany & Pitt Rivers 1992; 226).

Taigi „vyriškoji“ garbė susijusi su kova ir priešininkų įveikimu, „moteriškoji“ – su taika ir nekalturnumu. „Vyriškosios“ garbės sėkmingumo ypatumas – glaudi jos priklausomybė nuo individo gebėjimo primesti savo žaidimo taisykles, priversti patikėti savo pranašumu“ (Robinson 2002; 192).

O moters garbė investuojama į vyro – šeimos – garbę. Kartu moters garbė gali būti naudojama mainų santykiuose, kaip simboliniu kapitalu, leidžiančiu pasiekti/prarasti aukštesnę socialinę padėtį. Ko gero, žinomiausios moters, tiksliau, merginos garbės mainai į aukščiausią socialinį statusą buvo ledi Dianos Spencer (*Lady D.*) atvejais. Apie jos fizinę nekaltybę devintajame dešimtmetyje plačiai diskutavo ne tik britų, bet ir tarptautinė spauda – kaip apie paprastos Peleinės priemonės karalienės karūnai pasiekti ir sustiprinti savo šeimos socialinį statusą.

Teisininkai bene pirmieji pradėjo moksliskai nagrinėti Viduržemio kraštų garbės fenomeną kaip tipiską *pagalbos sau pačiam* instituciją. Antropologai, laikomi Viduržemio visuomenių ekspertais, savo tyrimuose pastaruoju metu beveik visiškai ignoruoja garbės reiškinį.

Sicilijos mafijos reiškinio ekspertas, sociologas ir antropologas Christianas Giordano (2001, 2005), nagrinėdamas garbės fenomeno ignoravimą dabartiniuose antropologiniuose tyrimuose, pažymi, kad devintame dešimtmetyje antropologai pradeda dekonstruoti „garbės ir gėdos visuomenių“ paradigmą Viduržemio regione. Ir jeigu toks kritinis požiūris, atsiradęs veikiant „reflektyviai“ ar „postmodernistinei“ bangai, šio dalyko srityje gali atrodyti daugmaž pateisinamas, tai „prarastos“ garbės priežastys atrodo ne tokios tikėtinos ir dar mažiau priimtinos. Panašios tendencijos, pavyzdžiui, kultūros koncepcijos dekonstrukcija, gali būti psichologiškai vertinamos kaip ne visai užmaskuotas antropologijos polinkis į saviDestrukciją ir savižudybę.

Siekdamas patikrinti šią nuostatą, Giordano

nurodo dvi reikšmingas „teorinės dekonstrukcijos“ priežastis ir jų padarinius. Po Viduržemio visuomenių, kaip „garbės ir gėdos visuomenių“, paradigmos kritikos įsigalėjo tikras skirtingumo kultas, besąlygiškai atmetantis lyginamąjį bendrųjų bruožų ir lygiavertiškumo tyrimą. Metodologijos objekto susiaurinimas iki „atskiro fakto“ ir „unikalaus atvejo“ darėsi pražūtingas teoriniam Viduržemio visuomenių „garbės logikos“ stebėjimui. Šiuo metu Viduržemio visuomenių antropologija paremta nepagrįstu polinkiu į etnografinę ekstravaganciją. Kita priežastis, siejama su etnocentrizmo kritika, dažnai skatina klaidingą *politinio korektiškumo* frazeologiją. Antropologinis populizmas rutuliojosi bet kuria kaina, vengiant parodyti *kitus* asmenis nepalankioje šviesoje arba ižvesti jų jausmus, nes *kiti* buvo suvokiami kaip „mažumos“, taigi silpni ir engiami. Taigi Viduržemio visuomenių garbės ir patronažo sistemos studijos pakeitė „politiškai korektiškesnę“ terminologiją ir požiūrį. Tipiški pavyzdžiai yra darbai, kurių autoriai, vengdami „garbės“ sąvokos, vartoja *gender* arba sąžiningai kuria Viduržemio „svetingumo“ stereotipą.

Tačiau lemiamas antropologinės kritikos smūgis garbės studijoms yra tai, kad garbė suvokiama kaip pagrindinis moralinės sistemos arba vertybių ramstis, tačiau ne kaip individo politiniai ištekliai, leidžiantys viešai pateisinti savo elgesį, garantuojant reputaciją ir socialinę padėtį.

Nors ir nevartodamas rusų priežodžio „šventa vieta tuščia nebūna“, Giordano pažymi, kad sociologai išvengė moralinio antropologijos „puritoniškumo“ spąstų. Pastaruoju metu sociologai *garbės* koncepcijoje sugebėjo išvelgti ir retoriką, ir strategiją, taikomą siekiant užtikrinti socialinį statusą ir/arba atimti jį iš kitų. Priešingai negu orumas (*dignity*), kuris yra filosofinė, pernelyg abstrakti ir sociologiškai dvišlopė koncepcija, garbė iki šiol yra vienas kertinių socialinio identiteto ir „reputacijos politikos“ planavimo akmenų.

Reikia pažymėti, kad Christianas Giordano, tyrinėdamas garbę ir kovą už reputaciją, sąmoningai nevarioja sąvokos *machismo* – dėl suterštos jos reputacijos (*per la reputazione macchiata*).

Vyriškumo tyrimai: *macho* ir *machismo*

Macho, kaip vyro apibūdinimas, per pastaruosius du dešimtmečius labai paplito ne tik Lotynų Amerikos, bet ir Šiaurės Amerikos ir Vakarų Europos viešajame diskurse⁹. Tiesioginė ispanų kalbos žodžio *macho* reikšmė – vyras, vyriška lytis (kilmė – lot. k. žodis *masculus*). Ispanų kalboje ši sąvoka vartojama asmeninių vyro savybių ir elgesio kodų visumai nusakyti, t. y. apibrėžti vyriškumo sampratai. Perkeltinė *macho* reikšmė – „stiprus“, „kietas“, pavyzdžiui, ispanai turi posakį *el vino macho* (stiprus vynas).

Kasdienėje kalboje, ypač ispanakalbėse kultūrose, *macho* vartojamas apibūdinti tikram vyrui, vyriškumo kvintesencijai. Taigi frazė *es un macho* (isp.) reiškia – „tikras vyras“. Žodžiai *machismo* ir *macho* jau įtraukti į anglų kalbos žodynus ir Britanijos enciklopediją.

Žodyne – *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*¹⁰ – pateikiamas toks apibrėžimas: *machismo* – griežta ir tvirta vyro elgsena, kuriai būdingas itin tradicinis supratimas, kaip turi elgtis vyrai ir moterys. Kitame žodyne *Merriam-Webster Online Dictionary* yra toks apibrėžimas. 1. Stiprus vyriško orumo jausmas; perdėtas vyriškumas; 2. Perdėtas ar įkvėpiantis galios ir jėgos jausmas. *Macho* reikšmė: asmuo, turintis būdingus *machismo*, agresyvaus vyriškumo, bruožus.

Britų enciklopedija *machismo* apibrėžia šitaip: perdėtas vyro orumas, suvokiamas kaip galia; dažnai susijęs su minimaliu atsakomybės jausmu ir padarinių nepaisymu.

Tai – didžiausias savybių, kurios kultūroje asocijuojasi su vyriškumu, įvertinimas ir savybių,

kurios asocijuojasi su moteriškumu, menkinimas. Ilgus amžius *machismo* veikė Lotynų Amerikos politiką ir visuomenę. Žinomi Lotynų Amerikos istorijoje *caudillos* (kariniai diktatoriai) tipizavo *machismo* pasitelkdami autoritarinius valdymo būdus ir pasiryžimą naudoti prievartą siekiant savo tikslų.

Nors, kilmės požiūriu, *macho* yra teigiamas požymis (pavyzdžiui, tradicinėje Meksikoje) ir reiškia vyrišką vyrą, stiprų socialine, simboline ir fizine prasme, tačiau viešajame Vakarų visuomenių diskurse (pagal anglakalbių šalių tradicijas) *machismo* ir vyras, kuriam tai būdinga (*macho*), yra stigmatizuotas.

Globalizacijos veikiamas *machismo* stigmatizavimas iš dalies susijęs su istoriniais *gender* tvarkos pokyčiais. Šiuo metu, kai „savaimė suprantami“ vyro ir moterų vaidmenys jau prarasti, *macho* sąvoka siūloma kaip patogi, papildoma priemonė paviršutiniam visų tradicinių vyrų tarpusavio sąveikos formų apibūdinimui (Rünzler 1988; 13).

XIX a. viešojoje sąmonėje atsirado „moters klausimas“, o viešąją XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios sąmonę galima apibūdinti „vyro klausimo“ ženklu. Abiem atvejais šių klausimų aktualumas susijęs su vadinamąja moteriškumo ar vyriškumo krize. Lietuvoje viešai svarstyti vyrų problemas paskatino demografas Boris Urlanis, paskelbęs straipsnį (leidinyje „Literaturnaja gazeta“ aštuntame dešimtmetyje) „Saugokite vyrus“. Iki devintojo dešimtmečio vidurio vyrų ir vyriškumo problemos daugiausia buvo nagrinėjamos mokslo populiarinimo, biologijos ir medicinos mokslų literatūroje tiek Vakaruose, tiek „Rytuose“.

Tačiau vyriškumas yra beveik tradicinis etnografinio ir antropologinio tyrimo objektas. Antropologų požiūriu, *machismo*, kaip griežto vyriškumo įrodymo, reiškinys būdingas ne tik pirmąsias ar civilizacijų pakraštyje esančioms

⁹ Reikia pažymėti, kad Lietuvoje žodis *macho* vartojamas retai, bet kartais labai neatsakingai. Jau teko aptikti tokį žodžių junginį, vartojamą vyriškumui apibūdinti, – „kietas *macho*“ (Tereškinas 2004; 31). Visu pirma *macho* ir yra *macho*, arba lietuviškai tiesiog „kietas (vyras)“. Vyras gali būti „tikras“ *macho* arba „netikras“ *macho*, tačiau „netikras“ *macho* – tai jau nebe *macho*. Taigi „kietas“ *macho* yra pasakymas, kaip ir „sviestas sviestuotas“.

¹⁰ Visi elektroniniai šaltiniai pateikiami literatūros sąrašė.

bendruomenėms, bet ir daugumai urbanistinių Lotynų Amerikos, Balkanų, Viduržemio ir Magribo¹¹ šalių. Palyginus antropologinių tyrimų rezultatus, kilo klausimas, kodėl įvairių kultūrų vyrams rūpi „būti vyrais“, „veikti kaip vyrai“.

„Beveik visose bendruomenėse, su kuriomis teko susidurti antropologams, vyriškumas yra kažkoks brangus ir kartu nesuvokiamas statusas, esantis anapus savosios biologinės priklausomybės vyrų giminei. Tai tam tikras pamokomasis, kviečiantis atkaroti įvaizdis <...>.“ (Gilmore 1990, 2001; 888)

Pastaruoju metu tiek identiteto tyrimams apskritai, tiek *gender* identiteto tyrimams konkrečiai vis didesnę įtaką daro socialinė–konstrukcionistinė koncepcija, kuri apibūdina vyriškumą pasitelkdama *gender* lūkesčių terminus: vyriškumas yra tai, kuo turi būti vyras; tai, ko iš jo tikimasi¹². Remiantis šia koncepcija skiriamas pliuralizmas (kiekvienoje visuomenėje egzistuoja keli vyriškumo modeliai), istoriškumas (vyrų ir moterų socialinių praktikų, taigi ir tradicinių *gender* vaidmenų, kitimas vykstant istoriniam procesui) ir situaciškumas (tam tikrų vyriškumo bruožų intensifikacijos arba infliacijos sociokultūrinė priklausomybė).

Vyrų studijų pradininkai pasiūlė dominuojančio vyriškumo (*hegemonic masculinity*) koncepciją, kuri plačiai vartojama kultūros tyrimuose. Dominuojantis vyriškumas – tai ne „vyro vaidmuo“, o ypatinga vyriškumų įvairovė, kuriai – pagal subordinaciją – paklūsta moterys, jaunimas ir nevyriški vyrai bei homoseksualistai. Dominuojantis vyriškumas – tai klausimas: „Kaip konkretūs vyrai įgyja galios ir gerovės padėtį ir kaip jie įteisina ir atgamina socialinius santykius, kurie lemia dominavimą.“ (Carrigan, Connell & Lee 1987; 179). Kitaip tariant, dominuojantis vyriškumas yra galios vyrų vyriškumas, idealas, kurio siekiama, dėl kurio kovojama. Taigi *machismo* ga-

lima suprasti kaip dominuojančią vyriškumo atmainą.

Iš Meksikos kilusių berniukų socializacija prasideda kultūriniais lūkesčiais, kurie rodo, kad berniukas yra ir bus vyras. Taip pat egzistuoja aiškūs lūkesčiai, kad mergaitės turi būti gerbiamos, bet, priešingai negu berniukai, mergaitės turi būti paklusnios ir nuolankios. Tai – *machismo* ir atskyrimo (*būti vyru* nuo *būti moterimi*) pradžia (Villereal & Cavazos 2005).

Macho reprezentacijos (literatūros, žiniasklaidos, populiariosios kultūros) tyrimai leidžia teigti, kad *machismo* yra vyriškumo vaizdiny, diegiantis ribas tarp vyriško ir moteriško pasaulio. Vieningo pasaulio sukūrimas kelia grėsmę vyro identitetui, savigarbai ir savaizdumui. Visu pirma *macho* bando apriboti moteriškumą. Vyriško ir moteriško pasaulio poliarizacija ne tik atitinka lyties ribas, bet ir intensyviai veikia vyrus. Tai – būdingas *machismo* bruožas, palyginti su kitomis vyriškumo formomis. Vyras atsiriboja nuo moteriškumo, nuo pasaulio ir nuo paties savęs. Deja, *machismo* yra represinis vyriškumo stereotipas, nes negali atitikti „tikro vyro“ modelio, kurio turinys nėra apibrėžtas (Rünzler 1988; 165).

Apibendrinant galima pasakyti, kad *machismo* – tai etiketė, standartas, pagal kurį vyrai mato savo vyriškumą: drąsą, viriliškumą (lytinę potenciją ir vaisingumą), gebėjimą įveikti sunkumus ir išlaikyti savo „vyro tarp vyrų“ padėtį. Yra tik viena pagrindinė problema. Dauguma vyrų, siekdami nustatyti savo paties *machismo* lygmenį, atsiduria už realybės arba net sąžinės ribų.

Esu tikras *macho*, tačiau tu – tikra „*feminista*“

Pagal feministinį apibrėžimą *machismo* (*macho-ism*) yra taisyklių, normų, vaizdinių ir vyrų požymių visuma; galutinis tokio vyro veiksmas –

¹¹ *Magrib* (arabų k.) – vakarai. Tai – Afrikos regionas, apimantis Alžyrą, Maroką ir Tunisą. Į didįjį Magribą įeina Libija, Mauritanija ir Vakarų Sachara.

¹² Vyrų studijose (*men's studies*) vyriškumas suprantamas ir nagrinėjamas kaip probleminis konstruktas (žr. 1989-2003 m. Kimmel & Messner antologiją *Men's Lives* etc.). Lietuvoje kai kurios šiuolaikinės vyriškumo koncepcijos aptiriamos ir mokslinėje spaudoje (žr.: Kublickienė 2000; Tereškinas 2001, 2004).

tiesiogiai ar netiesiogiai kurti, išlaikyti ir įtvirtinti moterų pavergimą bei paklusnumą remiantis visais lygmenimis: seksualiniu, reprodukcinu, taip pat ir darbo bei meilės srityse. Tačiau jei vyro asmenybė nėra grindžiama mizoginizmu – moterų nekentimu/baime, tai sąvoka glaudžiai susijusi su seksizmu (*sexism*). Moteris įtraukiama į „machismą“ tokiu mastu, koku ji nesuvokia galios struktūrų, kurios reguliuoja lyčių santykius, ir koku mastu ji imituoja šiuos veiksmus ir/arba padeda vyrui tęsti *machismo* veiksmų praktiką.

Taigi feministinėje ir profeministinėje literatūroje vienas svarbiausių *machismo* bruožų – dominavimo, ypač moterų atžvilgiu, siekimas, taigi ir *seksizmas*. Tai yra tiesa, tačiau – ne visa.

Machismo iš esmės susijęs su vyriškumu ir galia, jis turi būti apibūdintas kaip dominuojančių vyriškumo savybių rinkinys. *Machismo* yra pagrindinis principas, konstruojantis moterų ir vyrų identitetą ispanakalbėse kultūrose ir ne tik jose. *Machismo* nėra vien paprastas vyrų sąveikos būdas su moterimis (ir atvirkščiai, heteroseksistinėje, patriarchalinėje visuomenėje); tai ir vyrų sąveikos būdas su kitais vyrais.

Machismo – visų pirma tai, kaip vienas vyras apibūdinamas kito vyro atžvilgiu; tai varžytuvių situacija. Ją tikslinga suprasti kaip *garbės* – simbolinio kapitalo – gynimą kovojant už pripažinimą ir pranašumą; į šią kovą įtraukiami visi vyro šeimos nariai. Tokiu atveju moteris objektyvizuojama ir tampa priemone, panaudojama įrodant savo pranašumą ar net įveikiant varžovą (dažniausiai suviliojant jo žmoną, dukrą, seserį ir pan.) ir suteršiant ar net visai nuplėšiant vyro ir jo šeimos garbę. Kadangi tikrai tikras vyras – *macho* – sugeba apginti savo šeimos moteris nuo kitų vyrų, nuolatinis moterų kontroliavimas ir dominavimas tampa būtina jų gynimo sąlyga. Taigi vyro ir/arba šeimos garbės gynimas tiesiogiai susijęs su *machismo*.

Jeigu *machismo* suprantamas kaip asmenybės požymiai ir veiksmai, kuriais remiantis siekiama apginti garbę, galima teigti, kad dabartiniame emancipuotame pasaulyje *machismo* yra ne tik vyrų prerogatyva; šią savybę gali turėti ir moterys. Kitaip tariant, *macho* kol kas taikomas tik vyriškos lyties atstovams apibūdinti, tačiau *machismo* gali būti taikomas abiem lytims.

Bendriausias ispaniškas terminas, įvardijantis pernelyg išdidžią moterį, turinčią „perdėtą“ savigarbos jausmą, yra *feminista*, nors kai kurie autoriai (kaip tiesioginį *macho* atitikmenį) vartoja *hembra*: „*Yo soy muy macho, pero tú eres muy hembra*“ (aš esu tikras vyras, tačiau tu esi tikra moteris). Abu žodžiai – *feminista* ir *hembra* – plačiai vartojami šiuolaikinėje ispanų kalboje.

Italijoje moterį, turinčią ambicijų ir potencialo siekti vyro galios arba užimančią vyro padėtį viešajame gyvenime (paprastai tai būna našlės ar netekėjusios garbingų šeimų moterys), galima apibūdinti kaip *una donna con i coglioni duri*, t. y. jai simboliškai skiriami pirminiai vyriški lytiniai požymiai (vyro skiriamasis „kapitalas“). Ir jeigu moters atžvilgiu toks apibūdinimas yra gana dviprasmiškas, tai vyro atžvilgiu apibūdinimas *un uomo con i coglioni duri* reiškia jo pranašumo pripažinimą. Lietuvoje yra panašus posakis, nors ir neminima šio simbolinio „kapitalo“ būklė¹³.

Taigi *machismo* gali būti suprantamas ir kaip galios veiksnys. Prancūzų poststruktūralistų prielaida, kad galia yra išsklaidyta visuomenėje, kad ji nėra individų ar grupių nuosavybė, ir teiginys, kad galios santykis konstruoja individus ir tampa pamatiniu socialinės tikrovės principu, skatina atitinkamos prielaidos artikuliaciją – *gender* yra koncentruota galia. Atsižvelgiant į tradicinę socialinės tikrovės skirstymą į *viešąją* ir *privatąją* sritis bei *gender* tvarką kiekvienoje iš tų sričių, galima numatyti, kuri lytis turi dominuojančią galią tam tikroje srityje. Konkrečiais atvejais galios koncentravimas viešojoje ar privačiojoje srityje

¹³ Sociologinė analizė rodo, kad Lietuvos viešajame diskurse vyras dažnai suvokiamas kaip savaime suprantama vertybė (žr.: Žvinkliene 1999), o tai iš esmės nereikalauja nuorodos į vyriško simbolinio „kapitalo“ būklę.

iš esmės nepaneigia bendrojo patriarchalinio diskurso galios socialinėje tikrovėje.

Galimas daiktas, kad šis principas galioja daugelyje visuomenių, grindžiamų judėjų, krikščioniška, ir net musulmoniška, kultūra (turimos omenyje Magribo šalys). Ko gero, prasminga vėl prisiminti Viduržemio kultūros įtaką dabartinio Vakarų pasaulio, įskaitant Lotynų Ameriką, civilizacijai. Tačiau, be abejo, analizuojant bet kurį konkrečios kultūros socialinį reiškinį, reikia atsižvelgti į tos kultūros vietos ypatumus.

Cholos – vietinės kilmės Lotynų Amerikos miestų gyventojų – tyrimai (Bolton 1979) rodo, kad galia simboliškai glūdi vyriškų vaidmenų srityje, tačiau kasdieniame gyvenime ji sutelkta moterų rankose. Berniukai tapatinasi su motina, o tėvą traktuoja kaip aukščiausios valdžios šaltinį (nors tai ir tolima valdžia). Atrodo, kad „moterų valdžia“, kurią „savo kailiu“ patiria vaikai kasdieniame gyvenime, gerokai skiriasi nuo vyrų valdžios. Moterų pasaulis ir menkas jo hierarchinių modelių išplėtojimas pasirodo esąs visiškai beginklis, palyginti su vyrų pasauliu. Taip formuojasi ypatingas feminiškumo tipas, paralelinis *machismo* – *marianismo* (pavadinimas – pagal šv. Mergelės Marijos vardą), apimantis tokias savybes, kaip pasiaukojimas, savęs atsižadėjimas, pasyvumas, visiškas atsidavimas šeimos vertybėms ir nuolankumas vyrų viešpatavimo apraiškoms¹⁴.

Moterų garbės ir politinio dalyvavimo tyrimai Maltoje (Bestler 1998) leidžia manyti, jog dėl to, kad moterys turi daug galios šeimoje (privačioje srityje), jos yra gana patenkintos esama situacija. Kaip tik dėl to negalima nagrinėti klausimo, kodėl jos turi siekti įgyvendinti feministinės idėjas praktikoje (viešojoje srityje).

Vadinasi, turint mintyse, kad dabartinėje socialinėje tikrovėje galia viešojoje srityje yra dominuojanti (o tai rodo vyro galios dominavimą), galima teigti, kad moterys turi subordinuotą galią.

Kuriant *macho*. Moters veiksnys

Socialinio konstrukcionizmo koncepciją, teigiančią, kad socialinis pasaulis konstruojamas vykstant kasdienei sąveikai, feminizmo teoretiškai išplėtė iki *gender* kūrimo (*doing gender*), vykstant kasdienei sąveikai, koncepcijos.

Candace West ir Donas Zimmermanas (1987) pasiūlė sociologiską *gender* sampratą, kaip rutininį, metodišką, atgaminamą reiškinį. *Gender* kūrimas apima socialiai kontroliuojamus veiksmus (susijusius su suvokimu, mikropolitika ir tarpusavio sąveika), kurių tikslas – išreikšti vyrišką arba moterišką „prigimtį“. Taigi *gender* yra veikla, vykdoma organizuojant situacinį elgesį. Koncepcijos autoriai teigia, kad „*gender*“ nėra tik asmenybės aspektas. Tai – kur kas svarbesnis dalykas: ką žmogus *dar*o sąveikos su kitais procesuose“ (West & Zimmerman 2000; 210).

Gender kūrimo koncepciją apie nuolatos pasikartojančių veiksmų, patvirtinančių žmogaus *gender* sąveikaujant su kitais žmonėmis, būtinybę, galima pritaikyti interpretuojant Sicilijos užrašuose minimus atvejus.

Be jokios abejonės, trys aprašyti atvejai („Roma. Taksistas“; „Palermo. Restorano savininkas“; „Piana degli Albanesi. Hasienda mejicana“ savininkas“) gali būti laikomi *machismo* fenomeno iliustracija, rodanti kaip du vyrai įrodinėja savo vyriškumą patvirtindami esą tikri vyrai (*macho*).

Galima teigti, kad visi trijų aprašytų situacijų dalyviai kūrė *gender*, remdamiesi jiems priskirta lytimi, o taip pat garbės, kaip galios siekimo veiksnio, supratimu, kad galėtų valdyti situaciją sąveikoje ir šitaip įrodyti savo pranašumą. Kitaip tariant, sąveikos dalyviai pasitelkė tikro *macho* ir *feminista* situacijas, patvirtindami savo galią. Kadangi visais trimis atvejais veiksmas vyko viešojoje srityje, moteris buvo tarsi atskirta nuo

¹⁴ *Machista* kultūrose berniukų savęs identifikavimo problema paprastai sprendžiama demonstruojant padidėjusį maskuliniškumą, nukreiptą prieš visus ir prieš save patį. Pagal feministinę psichoanalitinę koncepciją vyriškas identitetas formuojasi įveikiant priklausomybę nuo motinos, įeinant į vyrišką viešąją erdvę, kuri priešpriešinama moteriškam namų pasauliui (žr.: Chodorow 1978).

dviejų vyrų sąveikos; tačiau jos veiksnys turėjo įtakos sąveikos raidai.

Taigi bandysime panagrinėti sąveikos raidą ir įvertinti jos rezultatus¹⁵.

Dalyviai: vietinis *macho* (taksistas, restorano ir sodybos savininkai) ir *kitas*, iš principo irgi *macho*. Šiedu vyrai priklauso skirtingoms visuomenėms, net nekalbant apie reikšmingus socialinio statuso skirtumus. *Kitas* yra su *moterimi*. Moteris, tikėdamasi visapusiškos apsaugos, paklūsta bet kuriems *kito* veiksams. Jos elgesio kodas grindžiamas stereotipiniu supratimu apie tradicinę garbingą vietos moterį. Tai – drovi, kukli, nepretenzinga ir santūri moteris.

Sąveikos savitumas yra tas, kad *macho* ir *kitas* naudojami panašiu garbės kodu. Tačiau *macho* jo netaiko *kitam* – vietiniai gyventojai visus atvykėlius suvokia kaip žmonės, kuriems garbė nėra svarbi. Tai – žmonės, nesuvokiantys garbės esmės, žmonės be garbės – *honourless*. Suprantant *machismo* kaip rungtynių situaciją ir vartojant sporto terminologiją, galima sakyti, kad *kitas* žaidė išvykoje (svetimame lauke), taigi bendras situacijos kontekstas visada buvo palankesnis *macho*.

„Roma. Taksistas“ ir „Palermo. Restorano savininkas“ situacijas prasmingiau nagrinėti kartu, nes *kitas* sąmoningai ar nesąmoningai išprovokavo jų konfliktiškumą. Juo labiau, kad būtent šiose situacijose išryškėja moters veiksnys.

Kito komentarą (atsiskaitymo už paslaugą metu) taksistas suvokė kaip įžeidimą ir reikalavo „satisfakcijos“. *Kitas*, siekiantis pademonstruoti savo pranašumą, net nematė reikalo atsiprašyti už savo verbalinį veiksma, nes atsiprašymas paneigtų simbolinį *kito* pranašumą. Tačiau ir taksisto garbės supratimas reikalavo viešai ginčyti *kito* pranašumą. Tad jis nusivijo *kitą* iki viešbučio registratūros. Taksistas, norėdamas sustiprinti savo padėtį, neapdairiai paliko viešąją sritį – gatvę – ir įžengė į *kito* pusiau privačią sritį –

viešbutį, kur galimam taksisto šalininkui – registраторiui – viešbučio reputacijos/garbės palaikymas buvo, be abejo, svarbesnis negu taksisto garbės rėmimas. Taksistas, nesulaukęs vietinės bendruomenės vyro pagalbos ir pajutęs savo pralaimėjimą, ryžosi paskutiniam žingsniui – pareikšti, kad *kito* moteris remia taksisto laikyseną.

Taksisto veiksmus, kviečiančius moterį į pagalbą prieš kitą, nesąmoningai paskatino pati moteris. Ji neatitiko lūkesčių, siejamų su šiuolaikinės atvykėlės/užsienietės elgesiu, t.y. moterimi, aktyviai palaikančia savo vyrą bet kuriuo atveju; taigi jos santūrumas atsigrėžė prieš ją pačią ir tam tikru mastu prieš *kitą*. Jos tylėjimas, visiškai nebūdingas užsieniečiai, suvoktas kaip jos vyro – *kito* – elgesio smerkimas, taigi – taksisto parėmimas. Tačiau, tradiciniu požiūriu, moteris elgėsi nepriekaištingai, nes konfliktas vyko tik tarp dviejų vyrų ir tik dėl vyriškų priežasčių.

Taigi „Roma. Taksistas“ atveju abiejų vyrų *machismo* demonstravimas iš esmės neišsprendė konfliktinės situacijos, sąveika nepatvirtino nei vieno vyro pranašumo, nei jo pralaimėjimo. Vartojant sporto terminologiją, rungtynės pasibaigė lygiosiomis, o abi rungtyniaujančios pusės liko nepatenkintos rezultatu. O moteris buvo pasmerkta dalyvavusių vyrų už tai, kad neatitiko vyro *palaikymo* lūkesčių.

Situaciją, susiklosčiusią atsiskaitant Palermo restorane, taip pat galima apibūdinti kaip konfliktinę. Konfliktą išprovokavo dviejų skirtingų visuomeninių sistemų – pasitikėjimo ir nepasitikėjimo visuomenių – susidūrimas atsiskaitant už paslaugas. *Kitas*, kaip pasitikėjimo visuomenės atstovas, už vakarienę norėjo atsiskaityti kreditine kortele, o restorano savininkas, kaip nepasitikėjimo visuomenės atstovas, jos negalėjo priimti. Kreditinės kortelės atmetimas buvo nepasitikėjimo asmeniu, kurio savininkas nepažįsta asmeniškai, ženklas. Restoranas yra pasitikėjimo vieta, nes klientai atsiskaito po paslaugos suteiki-

¹⁵ A. Ž. nuoširdžiai dėkinga prof. Christianui Giordano už vertingas pastabas interpretuojant šiuos studijų atvejus.

mo (restorano savininkas rodo save kaip pasitikėjimo vertą žmogų, t. y. garbės žmogų bendro nepasitikėjimo visuomenėje).

Kiekvieno vyro viešas *machismo* demonstravimo tikslas – įrodyti, kad jis yra geresnis, o jo asmeninė garbė – aukštesnio lygmens negu varžovo. Savininkas rodė dosnumo retoriką (*vaišinu arba ateikite rytoj ir sumokėsite*); kitas – sąžiningumo retoriką („*netinka kortelė? <...>; suprantu, rodykite, kur galiu gauti grynųjų*“). Kitas, norėdamas patvirtinti savo sąžiningumą, pasitelkė ne tik savininko padavėjus, bet ir restorano lankytojus, šitaip įrodydamas savo gebėjimą dominuoti jam nepalankioje situacijoje. Tačiau savininkas, atremdamas varžovo dominavimą ir rodydamas dosnumą, kėlė savo, taigi ir savo restorano, reputaciją, šitaip simboliškai investuodamas į ateities gerovę.

Varžovai pripažino vienas kitą pasitikėjimo vertais žmonėmis (vietiniame kontekste), t. y. garbės vyrais, įtraukdami į veiksmą moterį. Viduržemio visuomenėse garbės vyro žmona yra šventa (*sacra*), tačiau reikia pažymėti, kad vaikas apskritai turi didesnę vertę negu moteris, jis suteiktų didesnę *kito* sąžiningumo garantiją. Šiuo atveju vaiko nebuvo. Moteris tapo *kito* sąžiningumo garantu ir *kito* pasitikėjimo savininku įrodymu. Restorano savininkas, priimdamas tokį simbolinį užstatą, viešai įsipareigojo saugoti moterį iki *kito* grįžimo, t. y. laikinai perimti moters globėjo funkciją.

Sicilijoje, kaip būdinga visoms nepasitikėjimo visuomenėms, visi stebi vienas kitą ir patys yra stebimi. Vietos gyventojai stebi atvykėlius, o restoranai nebuvo išimtis. Moters elgesys iš esmės vėl buvo tradicinis. Nesikišimas į vyrų sąveiką viešojoje srityje sustiprino *kito* padėtį, nes moteris savo santūrumu rėmė *kito* veiksmus. Privacioje sferoje, t. y. vakarienių metu, moters elgesys atitiko paprastos užsienietės elgesio lūkesčius: ji aktyviai bendravo, valgė, gėrė, rūkė. Ta-

čiau, veiksmui persikeliant į viešąją sritį, moteris pasitraukė iš vyrų sąveikos ir demonstravo visišką abiejų vyrų (ir – svarbiausia – *kito*) dominavimo pripažinimą sprendžiant konfliktingą situaciją. *Kitas*, demonstruodamas savo galią moteriai, tačiau kartu įrodydamas aplinkiniams didelę moters vertę ir jos teisę į pasirinkimą, viešai siūlė jai tapti jo sąžiningumo garantu. Moteris viešai sutiko. Taigi sutikusi likti viena restorane, ji viešai dar kartą pademonstravo, kad remia *kito* veiksmus.

Palermo restorano atvejį galima vertinti kaip tipišką „neorganizuotų“ turistų susidūrimo su vietinėmis realijomis situaciją. Siciliečiai vargu ar būtų ėję vakarienai neturėdami pakankamai grynųjų pinigų; vargu jie būtų ėję dviese. Sicilijoje, kaip ir visoje Italijoje, paprastai į viešąją sritį einama šeimomis, įskaitant mažamečius vaikus ir/arba draugus.

Trečia situacija („Piana degli Albanesi. Sodybos, Hasienda mejicana“ savininkas“) – atskiras atvejis. Konfliktą išprovokavo pats savininkas, nesilaikęs sutarties.

Vesternų (nuotykių) filmų žinovų akimis situacija atrodė klasikinė, nes užkampio sodybos/saliūno/viešnamio savininko „asmeninė garbė“ – nuskriausti ar bent pažeminti „neprižiūrėtas“ jaunas moteris, atklydusias į tokį Dievo pamirštą užkampį. Potencialus „prižiūrėtojas“, atvykęs kartu su moterimis, šiam vaidmeniui buvo per jaunas, tačiau jis iš karto buvo „neutralizuotas“ – jam suteiktos sutartį atitinkančios gyvenimo sąlygos. Veiksmo žanras, paremtas tradiciniu *gender* diskursu, reikalauja, kad atsirastų jaunų moterų gynėjas.

Taigi veiksmo centre – vietinio *macho* ir *gringo*¹⁶, *blogiečio* ir *geriečio* priešprieša. Galima visai pagrįstai manyti, kad sodybos savininkas išdrįso pažeisti sutarties sąlygas norėdamas įtvirtinti, bent savo paties akyse, socialinę savo padėtį, galią, nedeklaruojamus, bet svarbius, ryšius Pa-

¹⁶ Iškraipytas ispaniškas žodis *griego* (graikas), kuriuo vadinamas svetimšalis, iš lot. *graeus* (graikas). Ispanijoje ir Lotynų Amerikoje paprastai taip paniekinamai vadinami užsieniečiai, ypač anglų ar amerikiečių kilmės.

lerme. Be šių ryšių, ko gero, kaimo turizmui skirta sodyba nebūtų atidaryta. Susitikimas su *kitu*, o ne su nevietine itale, kuri ir sudarė nuomos sutartį, parodė savininkui, kad *kitas* yra žmogus, turintis aukštą socialinį statusą ir didelę galią. Kitas, kaip vadovas, taigi atsakingas už jo galioje esančius žmones, kalbėdamas apeliavo tik į jų gerų darbo sąlygų užtikrinimą pagal sutartį.

Kito sąveikos su saktu savininku tikslas buvo tas, kad savininkas pripažintų pažeidęs sutartį ir grąžintų pinigus. Šitaip būtų išspręstas konfliktas, o tai būtų priimtina abejoms pusėms.

Kitas sąmoningai nekėlė klausimo apie jaunų moterų privačios erdvės pažeidimą; ką būtų galima vertinti kaip kėsimąsi į jų garbę¹⁷, nes šiuo atveju užsieniečių moterų garbė (kuri, siciliečių požiūriu, joms nėra svarbi) negalėjo būti svarus argumentas. Kita vertus, užkabinęs moterų garbės klausimą, *kitas* galėjo susilpninti savo padėtį, tiesiogiai parodęs „šeimos“ santykius su nuskriaustomis moterimis ir pripažindamas „šeimos garbės praradimą“. *Kitas* sąmoningai atsiribojo nuo „moralinių“ moterų skundų, neutralizuodamas debatus ir pabrėždamas sutarties pažeidimą.

Reikia priminti, kad lauko tyrimas vyko mafijos kontroliuojamoje teritorijoje. Doktorantų grupė ir jos veikla buvo traktuojama kaip vietinės egzotikos raiška. Neviešai grupei buvo leidžiama rinkti informaciją iki tam tikros ribos, neįtraukiant vietos gyventojų garbės klausimų ir – savaime aišku – mafijos interesų. Savininkas negalėjo nustatyti *kito* galios ribų, negalėjo išsiaiškinti, kaip *kitas* susijęs su Palermo ir vietos bendruomene, kurioje net gandas prilygsta faktui. Sutarties su galingesniu negu pats savininkas žmogumi pažeidimas vietos kontekste iš esmės lygus jo veiklos anuliavimui.

Galų gale savininkas buvo priverstas pripažinti, kad įvyko nesusipratimas. Jis, vartodamas garbės retoriką, demonstruojančią savo sąžiningumą, vis dėlto turėjo grąžinti dalį pinigų. *Kitas* turėjo demonstruoti savo dosnumą ir paimti pinigus.

Taigi abiejų vyrų *machismo* demonstravimas išsprendė konfliktinę situaciją. Pasitelkiant sporto terminologiją, po varžovų abipusių nuostolių rungtynės pasibaigė lygiosiomis. Moters veiksmas, nors ir paremiantis *kitą*, šioje dviejų vyrų sąveikoje buvo minimalus.

Maskarado griaučiai. Vietoj pabaigos

Klasikinė Ervingo Goffmano (1976) *gender pateikimo* (*gender display*) sąvoka rodo, kad *gender pateikimas* yra pagrindinis *gender* kūrimo veiksnys plėtojantis betarpiškai sąveikai tarp asmenybių. *Gender* kuriamas čia ir dabar. *Gender* pateikimas – tai lyties atsiskleidimas spektaklyje/maskarade, kuriame aktoriai vaidina, laikosi taisyklių ir kuria savo taisykles (nuo tada, kai jiems priskiriama vienos ar kitos lyties kategorija). *Gender* negalima lengvai pakeisti kaip vaidmens ar kostiumo. Paprastai šis statusas suauga su aktoriaus kūnu, o pačiam aktoriui atrodo, kad jo vaidyba atliepia jo esmę. Tačiau kūrybingas aktorius visada ras galimybių praplėsti savo vaidybos ribas, atsižvelgdamas į socialines sąveikos situacijas.

Taigi „<...> *gender* pateikimo formos, kaip ir kiti ritualai, arba ikonos, gali atliepti esmines socialinės struktūros savybes <...>, tačiau bet kuriuo atveju pateikimas yra tikrai simptomas, o ne portretas.“ (Goffman 1997; 224). *Gender* pateikimo, kaip spektaklio/maskarado/ritualo, sąvoka papildo bene svarbiausią *macho* esmės – tikro vyriškumo demonstravimo – aiškinimą. As-

¹⁷ Panašus atvejis įvyko Armėnijoje, 1988 m., kai konferencijos metu kelioms vietinėms aspirantėms neužteko kambarių pagrindiniame korpuse, jos buvo apgyvendintos atskirame namelyje. Iš visų namelyje esančių vonios kambarių veikė tik tas, kuris buvo prie jų kambario, todėl vietiniai vyrai eidavo į jų kambarį bet kuriuo metu ir naudodavosi vonios kambariu. Be abejo, ryšiui tarp vyro urinacijos ir seksizmo reikia atskiro tyrimo, tačiau galima daryti prielaidą, kad tai susiję ir su simboliu „užkariautos“ moters išprievartavimu siekiant patvirtinti savo viriliškumą.

muo, kurio vyriškumo demonstravimas, „fasadas“, geresnis, o „kaukė“ – įtikinamesnė, gali įgyti pranašumą ir apsaugoti arba užtikrinti savo garbę/reputaciją.

Trijų aprašytų situacijų dalyviai – vietiniai ir atvykėliai – irgi nešioja seniai dėvimas „kaukes“ arba užsideda naują grimą, tinkamą konkrečiai

situacijai. Taigi *machismo* perteikia vyro kovą su vyru dėl pripažinimo. Siekiamas kovos rezultatas – pranašumas, dominavimas ir galia. Viešojo vyrų kovoje „moters veiksnys“ yra svarbus (kartais gali būti netgi lemiamas), tačiau paprastai jis nėra pagrindinis veiksnys, susijęs su tikro vyro vyriškumo įrodymų strategijomis.

LITERATŪRA:

- Abercromble, Nicholas; Hill, Stephen; Turner Bryan S. 1994. *The Penguin Dictionary of Sociology*, 3rd Edition. Penguin Books.
- Bestler, Anita. 1998. “Gender Inequality in the Political Sphere. Female honour and female political behaviour in Malta”, *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie (Swiss Journal of Sociology)* 24 (3): 567–85.
- Bolton, Ralph. 1979. “Machismo in Motion: The Ethos of Peruvian Truckers”, *Ethos* 7(4): 312–42.
- Bourdieu, Pierre. 1994. *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press.
- Carrigan, Tim; Connel, Bob; Lee, John. 1987. “Hard and heavy: Toward a new sociology of masculinity” in Michael Kaufman (ed.) *Beyond patriarchy. Essays by men on pleasure, power, and change*. Toronto: Oxford University Press.
- Chodorow, Nancy. 1978. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California: Berkeley, CA.
- Foucault, Michel. 1979. *Discipline and Punish*. New York: Vintage Books.
- Гилмор, Дэвид. 1990. 2001. “Загадка мужественности”. *Введение в гендерные исследования* (под ред. Сергея Жеребкина), часть II. Харьков: ХЦГИ, Санкт-Петербург: Из-во «Алетейя»: 880–904.
- Giordano, Christian. 2001. “Mediterranean Honour Reconsidered. Anthropological Fiction or Actual Action Strategy?” *Anthropological Journal on European Cultures* 10: 39–58.
- Giordano, Christian. 2005. “Mediterranean Honor and beyond. The Social Management of Reputation in the Public Sphere”, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 40–55.
- Goffman, Erving. 1997. “Gender Display” in Charles Lemert & Ann Branaman (eds.) *Goffman Reader*. Blackwell Publishing: 208–227.
- Kimmel, Michael S. & Michael A. Messner (eds.) 2003 (1989). *Men's Lives*. 6th edition. Boston: Allyn & Bacon.
- Kublickienė, Lilija. 2000. “Šiuolaikinių lyties stereotipų sąlygotas maskuliniškas diskursas” kn. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilniaus universiteto leidykla: 101–8.
- Lachmann Richard (ed.). 1991. *The Encyclopedic Dictionary of Sociology*. 4th Edition. The Dushkin Publishing Group, Inc.
- Lumsden, Ian. 1996. *Machos, Maricones and Gays: Cuba and Homosexuality*. Philadelphia: Temple University Press.
- Moerman, Michael. 1973. *Talking Culture. Ethnography and Conversation Analysis*. University of Pennsylvania Press.
- Okely, Judith. 1992. “Anthropology and autobiography. Participatory experience and embodied knowledge” in Okely Judith & H. Callaway (eds.) *Anthropology and Autobiography*. London: Routledge: 1–28.
- Peristiany, John G. (ed.). 1968. *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. Chicago: Chicago University Press.
- Peristiany, John G. and Pitt Rivers, Julian (eds.). 1992. *Honour and Grace in Anthropology*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Pitt-Rivers, Julian. 1968. “Honour” in *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York Macmillan: Vol. 6: 503–10.
- Робинсон, Пол. 2002. Невольники чести: мужественность на поле боя в начале XX века. Кн. : *О мужественности* (сост. Сергей Ушакин). Москва: Новое литературное обозрение: 186–98.
- Rünzler, Dieter. 1988. *Machismo. Die Grenzen der Männlichkeit*. Böhl Verlag: Wien-Köln-Graz.
- Silverman, David. 1993. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications.
- Taylor, Charles. 1992. “Multiculturalism and the Politics of Recognition” in *An Essay by Charles Taylor* (with commentary by Amy Gutman, Steven C. Rockefeller, Michael Walzer, Susan Wolf). Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Tereškinas, Artūras. 2001. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Tereškinas, Artūras. 2004. “Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje”, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3 (teminis numeris): 28–8.

Torre De La, Miguel. 1999. "Beyond Machismo: a Cuban Case Study", *The Annual of the Society of Christian Ethics* 19: 213–33.

Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: VU leidykla.

Уэст, Кэндес; Зиммерманн, Дон. 2000. "Создание гендера" в кн.: *Хрестоматия феминистских*

текстов. Переводы (под ред. Елены Здравомысловой и Анны Темкиной). Санкт-Петербург: Издательство «Дмитрий Буланин»: 193–19.

Zvinkliene, Alina. 1999. "Neo-Conservatism in Family Ideology of Lithuania: between West and the former USSR" in Sue Bridger (ed.) *Woman and Political Change: Perspectives from East-Central Europe*. Macmillan: 135–50.

Elektroniniai šaltiniai:

Cambridge Advanced Learner's Dictionary

<http://www.dictionary.cambridge.org>

Creatividad Feminista. Machismo (A Definition)

http://www.creatividadfeminista.org/palabras_clave/machismo.htm

Encyclopedia Britannica

<http://www.britannica.com>

Merriam-Webster Online Dictionary

<http://www.m-w.com>

Suave, Enrico. 1999. "Machismo". What is/isn't it?

<http://www.lifegoeson.net/Ponderous/machismo.htm>

Villereal, Gary L. & Alonzo Cavazos, Jr. 2005. "Shifting identity: process and change in identity of aging Mexican-American males", *Journal of Sociology and Social Welfare*, March.

http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0CYZ/is_1_32/ai_n13619864/pg_3

Įteikta 2005 06 10

Pateikta spaudai 2005 06 28

Saltoniškių 58,

Socialinių tyrimų institutas,

Socialinių teorijų skyrius

Vilnius